

Formai szempontok alkalmazhatósága a történeti családnevek vizsgálatában*

1. Az alapkérdés

A magyar személynév-történeti kutatások egyik központi kérdése a családnevek kialakulásának ideje. Számos, egymástól gyakran eltérő vélemény él ezzel kapcsolatban; a két legszélső időmegjelölés a 13. és a 18. század (az előbbire I. MELICH 1943: 271, az utóbbira MEZŐ 1970: 28). E nagy különbségre több okot is találhatunk. Az egyik terminológiai: egyrészt egyes kutatók a *kialakulás*-on a több évszázados folyamat kezdetét, a családnevek előzményének tekinthető, még nem öröklődő megkülönböztető névelemek megjelenését, mások viszont a végét, a névrendszer teljessé válását és megszilárdulását értették. Másrészt a *családnév* terminus értelmezése sem egységes: mára konszenzus alakult ki arról, hogy csak az öröklődő névelem tekinthető családnévként, korábban azonban MELICH (1943) még a nem öröklődő megkülönböztető elemeket is családnévként fogadta el. További, immár nem terminológiai, hanem kutatás-módszertani probléma, hogy az öröklődés igen nehezen mutatható ki megfelelő mennyiségű, a névviselő család több generációját dokumentáló forrás(ok) hiányában. (Bővebben I. SLÍZ 2010.)

Az öröklődés mint kritérium mellett (általában látens módon) formai szempontok is jelentkeznek a szakirodalomban, jellemzően nem elméleti, hanem gyakorlati szinten, vagyis akkor, amikor el kell döntenit, hogy egy névelem már családnévként tekinthető-e. Így például FEHÉRTÓI KATALIN a *de* + helyneves szerkezetet (pl. *de Buda*) még nem tartotta családnévként: csak a magyaros formában leírt, *-i* helynévképzős alakokat (pl. *Budai*) fogadta el valódi családnévként (FEHÉRTÓI 1969: 33). Ugyanő a latin és magyar nyelven feljegyzett, általában *dictus*-szal kapcsolt megkülönböztető névelemek kapcsán (pl. 1343: *Nicolaum dictum Zeuke*; AO. 4: 302) arra a következtetésre jut, hogy a *rufus*-t, *magnus*-t stb. azért használták gyakrabban, mint a *veres/piros*-t és a *nagy*-ot, mert az előbbieket még csak a személy esetleges, nem állandó jelölői voltak, és valódi tulajdonságra utaltak, az utóbbiakat viszont „akkor használhatták, amikor az elem már jobban hozzátapadt a személyhez, állandóbbá vált, a későbbiekben öröklődött is” (FEHÉRTÓI 1969: 9). Erre azonban semmilyen bizonyítékot nem hoz, holott az állandóságot lehetne igazolni az ugyanazon személyre vonatkozó adatok összevetésével.

Valójában az efféle formai szempontok (konkrétan: a lejegyzés nyelve, a névelemek száma és sorrendje), mint azt a következőkben különböző korú és típusú források összevetésével igyekszem bemutatni, alkalmatlanok a családnévség megítélésére, mivel a források névadatai inkább a nevek feljegyzésére latin minták alapján kialakult szokásokat tükrözik, s csak kevésbé, illetve áttételesen a valós élőszóbeli névhasználatot.

* Készült a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával.

2. 14. századi jogi és birtokügyi oklevelek, valamint 16. századi összeírások névszerkezeteinek összevetése (1. vizsgálat)

A történeti tudományok eredményei alapvetően függenek attól, milyen források állnak rendelkezésükre. A magyar személynév-történeti kutatás a 14. század legnagyobb részére vonatkozóan a társadalom világi tagjairól sajnálatos módon szinte kizárólag egy típusú forrással, jogi vagy birtokügyekkel foglalkozó oklevelekkel rendelkezik, míg a korábbi és a későbbi időszakból ezek mellett összeírások is maradtak fenn. Az utóbbiak nagy tömegben tartalmaznak neveket, melyeket szinte csak be kell sorolni a vizsgálat céljainak megfelelően kialakított kategóriákba, és máris lehet velük számításokat végezni. Ezzel szemben a nagy számban rendelkezésre álló jogi és birtokügyi oklevélből jóval hosszabb ideig tartó munkával lehet kinyerni a korpusz alapját képező neveket. Ezért például a 16. századra vonatkozóan mind ez ideig elsősorban az összeírások szolgálták a névtani kutatások alapjául (kivéteklént említhető újabban N. FODOR 2010). Ebből következőleg a családnevek kialakulásának történetét vizsgálva a 14. és a 16. századból csak eltérő források névadatai alapján levonható következtetésekre tudunk támaszkodni. Vessük tehát össze a 14. századi jogi vagy birtoküggyel foglalkozó oklevelekben szereplő névadatok formai viselkedését a 16. századi összeírásokban találhatókéval.

A 14. századi névszerkezetekben az egyén névhez előszóban kapcsolódó megkülönböztető névelemek oklevélbeli megjelenése négy alaptípussal írható le: 1. valamely rokon egyén neve (általában az apa neve *filius*-szal vagy anélkül), 2. *de* + helynév (*de* nélkül is), 3. a névviselő egyéb tulajdonságát vagy körülményeit jelölő névelem (*dictus*-szal vagy anélkül), 4. nemzetségnév (*de generé*-vel vagy *de generacioné*-val). Ezeket az alábbiakban röviden *filius*-szal, *de*-vel, *dictus*-szal és *de generé*-vel jelölöm. A csak 1-1 névelemet tartalmazó szerkezetek (pl. *Stephanus filius Petri*) mellett az alábbi, bonyolultabb kombinációk fordulnak elő a 14. századból származó (1301–1358), eddig közel 19 000 adatot tartalmazó korpuszomban:¹

filius + filius: pl. 1348: *Georgius filius Ladislai filii Abram* (AO. 5: 224);

filius + filius + filius: pl. 1356: *una cum [...] magistro Dionisio filio Johannis filii Johannis filii Ink* (AO. 6: 498);

filius + de: pl. 1348: *Paulus filius Johannis de Luka* (AO. 5: 225);

filius + filius + de: pl. 1348: *Ladislaus filius Thome filii Ders de Zuha* (AO. 5: 252);

filius + de genere: pl. 1347: *Thomas filius Aladarii de genere Peech* (AO. 5: 44);

filius + filius + de genere: pl. 1354: *magistri Omodeus et Stephanus filii Johannis filii Lothardi de genere Guthkeled* (AO. 6: 172);

filius + dictus: pl. 1347: *contra Nicolaum filium Johannis dictus Cynege* (AO. 5: 79);

dictus + filius + filius: pl. 1353: *Johannes dictus Acyl filius Johannis filii Emuch* (AO. 6: 48);

¹ Ennek egy részét, az 1301–1342 közötti oklevelekből származó, közel 14 000 adatra épülő névtárat l. Sliz 2011a; az adatok feldolgozását l. Sliz 2011b.

- dictus + filius + filius + filius:** pl. 1324: *Johannes dictus Lengen filius magistri Stephani filii Michaelis filii Wbul* (AO. 2: 171);
- dictus + filius + de:** pl. 1358: *Nic. dict. Monkus f. Pauli de Dereske* (AO. 7: 89–90);
- dictus + de:** pl. 1343: *Dominicus dictus Santus de Egerzegrh* (AO. 4: 312);
- dictus + de genere:** pl. 1358: *Nicolai dicti Waryu de Zendamakus* (AO. 7: 75);
- de + de genere:** pl. 1339: *Endre de Bors de genere Sartyuanueze* (AO. 1: 497–498);
- filius + de + de genere:** pl. 1321: *Comes Ladizlaus filius Alexandri de Manaky de genere Bogathrodwan* (AO. 1: 617);
- filius + filius + de + de genere:** pl. 1318: *Johanne filio Pauli filij Lukus de Banky de genere hunt pazman* (AO. 1: 456–457);
- filius + filius + filius + de genere:** pl. *Johannes Nicolaus Stephanus et Emerici filii Emerici, filii Pauli filii Kompolthy de genere Aba* (AO. 5: 510);
- filius + filius + filius + de genere + de:** pl. 1336: *magister Beke filius Thome filii Benedicti filii Iwanka de genere Sudan de Velyke* (AO. 3: 246);
- dictus + filius + de genere:** pl. 1338: *nobili viro magistro Stephano dicto Pagan [‘Pagan’] filio Francisci de genere Hunthpaznan* (AO. 3: 470);
- filius + dictus + de:** pl. 1337: *Nicolaus filius Michaelis dicti Wkleleu de Byky* (AO. 3: 351);
- filius + filius + dictus + de:** pl. 1337: *magister Dionisius dictus Magar filius Simonis filii Chalk de Rhedey* (AO. 3: 373).

Ezeknek a kombinációknak természetesen eltérő sorrendű variációi is előfordulnak az oklevelekben. Ráadásul ugyanazt a személyt nemcsak különböző névelemekből összeálló szerkezetekkel lehet megnevezni az írásbeliségben, hanem úgy is, hogy egyszer szerepel az egyénnév mellett megkülönböztető névelem, másszor nem.

E rendkívüli változatossággal szemben a 16. századi összeírásokban szinte kivétel nélkül kételeműek a nevek; elől áll a latinul feljegyzett egyénnév, ezt pedig minden latin kiegészítő nélkül követi a magyar nyelvű megkülönböztető elem: *Laurencius Anthal, Thomas Zalay, Paulus Kys* stb. (VeszprUrb. 45). (A nemzetségnév ekkorra eltűnik, ugyanis a nemzetségek a 14. század közepére felbomlottak, habár az egy nemzetségből kiváló családok még ekkor is számon tartották vérségi összetartozásuk emlékét.) Ezek a szerkezetek már nagyon hasonlóak a mai hivatalos teljes nevekhez, eltekintve a latinos névsorrendtől és az egyénnevek latin nyelvű közlésétől. A két korszak névszerkezeteit formai alapon összehasonlítva tehát arra a következtetésre juthatunk, hogy a 14. században még nem voltak családnevek, hiszen az egyénnév mellett álló névelemekből egyszerre több is lehetett, és ezek meglehetősen változékonyak voltak. A 16. században azonban már feltehetőleg léteztek családnevek, hiszen a névszerkezetek már csak kételeműek, és az egyénnév mellett álló névelemek a 14. századiaktól eltérően, azaz az élőszóbeli használatot tükrözve már következetesen magyarul jelennek meg, holott az egyénnevek még ekkor is az írásbeliségben megszokott módon, latin változatukban szerepelnek a forrásban.

3. 14. századi jogi és birtokügyi oklevelek, valamint az 1332–1337-es pápai tizedjegyzékek névadatainak összevetése (2. vizsgálat)

A 14. századról a fentnél árnyaltabb képet kaphatunk, ha a birtokügyi vagy jogi oklevelek névadatait összevetjük az 1332–1337-ből fennmaradt pápai tizedjegyzékek névszerkezeteivel, melyek eddig az egyedüli, összeírásnak nevezhető források e korszakból. Az ezekben szereplő nevek viselőinek társadalmi státusa jelentősen eltér az említett oklevéltípusokban találhatóétól, hiszen míg a jogi és birtokügyek kapcsán nagyobbábrászt (bár nem kizárólag) világiak neveivel találkozunk, ezekben egyházi személyek szerepelnek.

A pápai tizedjegyzékekben az egyénnevek többségéhez annak a településnek a nevét kapcsolták *de*-vel, amelynek a névviselő a papja volt. E névadatok feltehetőleg nem élőszóbeli névhasználatot tükröznek, és nem tekinthetők helynévi eredetű megkülönböztető névelemes szerkezeteknek, csupán körülírásoknak: nem azt fejezik ki ugyanis, hogy a pap az adott településről származik, vagy birtoka van ott, csupán azt jelzik, hol végzi szolgálatát. Az adatok túlnyomó részében így nem találunk megkülönböztető névelemet. Ebből azonban tévedés lenne arra következtetnünk, hogy az egyháziaknál később alakult ki a családnév, mint a világiaknál. Ez már logikailag sem lehetne helyes, hiszen az ember az egyházi szolgálatba nem beleszületik, hanem belép, elhagyva családját, melybe született, esetleg családnévvel együtt, melyet családjától örökölt. Ezt bizonyítja egyrészt az a néhány megkülönböztető névelem, amely fel-felbukkan a forrásban: *Michael filius Andriel* (PT. 169), *Petrus filius Habrahe* (PT. 173), *Meta dictus Poho iuratus* (PT. 200), *Cosmas Rufus* (PT. 272), *Andreas sacerdos Niger* (PT. 282). Másrészt szintén ezt támasztják alá azok az esetek is, amikor egy egyházi személy neve valamely őt érintő birtokügyben kerül be egy oklevélbe. Ilyenkor az ő egyénneve mellett is megjelennek a világiaknál tapasztalt megkülönböztető névelemek: *domino Ladislao sacerdoti filio Benedicti de Pezeren* (1348; AO. 5: 166), *discretus vir dominus Ladislaus filius Thome filii Ders de Zuha, nunc prepositus ecclesie Sancti Georgii martiris de Strigonio* (1348; AO. 5: 252). Annak tehát, hogy a tizedjegyzékben csak elhanyagolható arányban szerepelnek megkülönböztető névelemek, inkább az lehet az oka, hogy egy egyházi személy esetében nem a családja, birtoka vagy valamely külső-belső tulajdonsága, hanem az egyházban betöltött funkciója a lényeges. Mindebből pedig azt a következtetést vonhatjuk le, hogy egyrészt a névviselők társadalmi helyzete is befolyásolja nevük írásban megjelenő változatának szerkezetét, másrészt viszont a forrás célja és típusa is.

4. Három 16. századi forrástípus névadatainak összevetése (3. vizsgálat)

A 16. század kapcsán szerencsésebbek vagyunk, mert több forrástípus is a rendelkezésünkre áll, ezért a továbbiakban ez az időszak kerül a vizsgálat fókuszába. Hogy kiderítsük, helyes-e a fenti következtetés, vagyis hogy a forrástípus is befolyásolja a névadat szerkezetét, vessük össze a névszerkezeteket három, hozzátétőleg azonos időben, de eltérő céllal készített forráscsoportban: 1. jogi és birtokügyi oklevelekben, 2. összeírásokban, 3. számadáskönyvekben.

4.1. Jogi és birtokügyekkel foglalkozó oklevelek. E forráscsoport vizsgálatahoz N. FODOR JÁNOS Északkelet-Magyarország területéről származó korpuszának (FTSzSz.) 1500–1526 közötti anyagából kiválogattam a birtokügyi, illetve jogi okleveleket. Ezekben összesen 94 nemes egyénneve fordul elő, a következő szerkezetekben:

1. *de*-vel kapcsolt helynévből eredő elemmel: 37,2%, pl. *Johannes de Thorda* (1523)

2. *-i* képzős helynévből eredő elemmel: 19,1%, pl. *Andrea Bathori* (1523)

3. körülírásban: 18,1%, pl. 1520: *condam Sebastiani et Johannis de Wýfalwa filiorum condam Domine Dorothee filie olim Andree de Ibran* (1520)

4. egyéb tulajdonságot kifejező közszóból eredő elemmel: 7,4%, pl. *Michaelis ffarkas* (1515)

5. egy egyéb tulajdonságot kifejező közszóból + egy *de*-vel kapcsolt helynévből eredő elemmel: 7,4%, pl. *Egregii Johannis Wýthex de Kallo* (1525)

6. egy egyénnévből + egy *de*-vel kapcsolt helynévből eredő elemmel: 5,3%, pl. *Ladislau Gede de Ewzedfalwa* (1523)

7. egy *-i* képzős + egy *de*-vel kapcsolt helynévből eredő elemmel: 5,3%, pl. *Ladislao perkedý de Bolth* (1525)

Mint látjuk, ekkorra három, a 14. században még meglévő latin névkiegészítő eltűnt (*filius, dictus, de genere*). Fennmaradt viszont a *de*, amely azonban részben más funkciót kapott. Továbbra is jelzi a nemes birtokát, de már egy korábban helynévből létrejött elemhez (l. 7. csoport: *perkedý*) is képes újabb helynévi eredetű névelemet kapcsolni (l. 7. csoport: *de Bolth*). Emiatt az a gyanúnk támadhat, hogy a magyar formánssal feljegyzett helynévi eredetű elem (*perkedý*) már családnév, azaz öröklött, nem feltétlenül valós birtoklást jelző névelem lehet, míg a *de*-vel bevezetett elem valóban a névviselő meglévő birtokára utal, vagyis nem része a valós névhasználatnak, csupán a nemesi nevek feljegyzésének szokásos formai követelményét teljesíti.

A variációk száma és bonyolultsága ekkorra láthatólag csökkent a 14. századiakhoz képest, de még mindig viszonylag nagy változatosságnak lehetünk tanúi. A névszerűséget skalárisan felfogva, a lehetőségek közül formailag a legnévszerűbbek a latin elem nélküliek (2. és 4. csoport), ezek 26,5%-ot tesznek ki; kevésbé névszerűek a latin elemet tartalmazók (1., 5., 6. és 7. csoport), ezek aránya együttesen 55,2%; a legkevésbé névszerűek pedig a körülírások (3. csoport), melyek az adatok 18,1%-ában fordulnak elő. Ha tehát pusztán formai alapon döntünk, azt kell mondanunk, hogy a 16. századi írott névszerkezetek már jóval névszerűbbek a 14. századiaknál, de még mindig csak kisebb részükben (26,5%) fedezhetünk fel teljes bizonyossággal családnévet.

4.2. Összeírások. Ugyanebből az időszakból több jobbágyösszeírás is fennmaradt. E források szövegük szerkezetében és létrehozásuk céljában is különböznek a jogi és birtokügyi oklevelektől. Az összeírás valamiféle felsőbb hatalom utasítására és további használatára készül, a jogi és birtokügyi oklevelek ezzel szemben többnyire egyes (hivatalos vagy magán)személyek ügyeivel foglalkoznak, őket utasítják stb. Emellett a birtokügyekkel foglalkozó oklevelekben a job-

bágynevek kisebbségben vannak, az összeírásokban viszont jellemzően ők jelennek meg mint adóalanyok (habár nemesi összeírások is léteznek). Míg a nemes szempontjából fontosak családi kapcsolatai és birtokviszonyai, addig egy jobbágy esetében az előbbiek nem számítanak a felsőbb hatalom számára, az utóbbiak pedig többnyire nem léteznek. Ráadásul a birtokügyekkel foglalkozó oklevelek gondosan megszerkesztett szövegek, az összeírások viszont alig többek a nevek és a fizetendő összegek pusztja felsorolásánál.

E különbségek mind szerepet játszanak abban, hogy az összeírásokban szereplő névszerkezetek, mint azt a 2. pontban, a veszprémi püspökség urbáriumának a példáján láthattuk, formailag jóval egyszerűbbek és egységesebbek a birtokügyeket tárgyaló okleveleknél: latin névkiegészítőt egyáltalán nem tartalmaznak, és mindig kételeműek. Ha tehát pusztán a két 16. századi forrás csoport (a jogi és birtokügyi oklevelek, illetve az összeírások) névadatainak formai megítélése alapján döntünk, arra kell következtetnünk, hogy a jobbágyok körében a 16. század első felére már valószínűleg kialakultak a családnevek, a nemeseknél azonban még javában tart ez a folyamat. Ez azonban ellentmondana annak az általános tapasztalatnak, hogy az új szokások, különösen a divat jellegű változások általában a társadalom felsőbb rétegeiből indulva terjednek az alsóbb rétegek felé. Ráadásul a veszprémi püspökség urbáriumában egyházi nemesek is szerepelnek, akik társadalmilag valahol a nemesség és a jobbágyság között állnak. Mivel pedig az ő névszerkezeteik is ugyanolyanok, mint a jobbágyokéi (pl. *Anthonius Kys nobilis ecclesie*; VeszprUrb. 35), biztosak lehetünk benne, hogy az eltérő forma nem pusztán a társadalmi rétegek, hanem a forrástípusok eltéréséből adódik. Ezért tehát az a következtetés, hogy a jobbágyok körében hamarabb alakult ki a családnev, mint a nemesség körében, nemigen lehet helytálló.

4.3. Számadáskönyvek. A harmadiknak választott 16. századi forrás csoport több szempontból is a két előző közötti átmenetnek tekinthető. A számadáskönyvek a birtokügyi és jogi oklevelekkel szemben nem hivatalos, hanem belső használatra készültek: egy-egy család birtokait érintő kiadások és bevételek könyvelésére szolgáltak. Ezért az ezekben feljegyzett névadatok nyilvánvalóan közelebb állnak az élőszóbeli névhasználathoz, mint a jogi és birtokügyi oklevelek névadatai.

Az általam választott Kanizsai-számadáskönyv (NÓGRÁDY 2011) 1520–1522 között készült, és három várral (Sárvár, Kapuvár és Léka), Csepreg mezővárossal és a Fertő tóval kapcsolatos pénzügyi és gazdasági ügyletek könyvelését tartalmazza. A korábbi két forrástípushoz hasonlóan ez is latin nyelvű. A benne szereplő névadatokat megvizsgálva azt láthatjuk, hogy a nemesek nevében nem fordul elő latin névkiegészítő (pl. *Johannem Banfy*, NÓGRÁDY 2011: 21; *dominus Johannes Kanysay*, NÓGRÁDY 2011: 117). Ezzel szemben a jobbágyok névadataiban nemcsak latin kiegészítő nélküli (*Stephanus Demeter*, NÓGRÁDY 2011: 56), hanem egyelemű (*Stephano*, NÓGRÁDY 2011: 41), körülírással (*Andree carpentario*, NÓGRÁDY 2011: 34) és latin kiegészítő alakulat is (*Johanni Veres de Elbew*, NÓGRÁDY 2011: 94) megjelenik.

Ezeket az adatokat a korábban látott két, 16. századi forrástípussal formai szempontból összehasonlítva arra a következtetésre juthatunk, hogy az ugyan-

azon társadalmi rétegekbe tartozó névviselők névszerkezetei eltérőek a különböző típusú forrásokban. Ahogyan már N. FODOR JÁNOS is megállapította a Kállaiak névszerkezeteinek vizsgálata kapcsán, a nemesek nevének élőszóbeli, magyar változata ebben az időszakban csak a belső használatra szánt dokumentumokban jelent meg, a hivatalos céllal készült oklevelekben azonban a latinos forma volt használatos (N. FODOR 2010: 54). Az előző (4.2. pontban látott) elemzés alapján levont következtetésünkkel ellentétben tehát, ha formai szempontból értékeljük a számadáskönyv névadatait, arra jutunk, hogy a nemesség körében már kialakultak és általánossá váltak a családnevek, az alsóbb rétegekben azonban még folyamatban van elterjedésük.

Ráadásul a számadáskönyvekben egy újabb kritériumot is találhatunk a családnévség megítéléséhez. Mindkét társadalmi réteg névadatai között előfordul ugyanis, hogy az egyénnév helyett az eddig csak kiegészítő szerepben látott másik névelemmel jelölik meg az adott személyt: *ad dominum Sechi* (arisztokrata, NÓGRÁDY 2011: 34), *Salay* (jobbágy, NÓGRÁDY 2011: 19). Ez az önmagában álló név már nagy biztonsággal családnévnek tekinthető, de nem formai, hanem funkcionális szempont alapján: önállóan tölti be ugyanis a név legfőbb funkcióját, az azonosítást. Egy megkülönböztető névelem erre nem képes, hiszen funkciója a jellemzés, ráadásul változékony (ezt tükrözi, hogy az oklevelekben ugyanaz a személy többféle megkülönböztető névelemmel fordulhat elő), így csak az egyénnel együtt képes azonosító szerepet betölteni.

5. Véggkövetkeztetések

A fentieket megfontolva világossá válik, hogy a névadatok szerkezete erősen függ attól, milyen forrásból nyerjük őket. Ezért az eltérő forrásból származó névadatok összevetése csak kellő kritikával végezhető el.² Emellett az is bebizonyosodott, hogy a formai szempontok nem használhatóak a családnévség megítélésének kritériumaiként, hiszen a névadatok szerkezete nem feltétlenül a valós névhasználatot tükrözi, hanem sokkal inkább a hivatalos írásbeliség korszakunként és forrástípusonként is eltérő, illetve a névviselő társadalmi helyzetétől is függő névlejegyzési szokásait. A későbbi, 16. századi forrásokból, mint láttuk, nagyobb biztonsággal rekonstruálható az élőnyelvi névhasználat, mint a 14. századiakból, ugyanakkor az is lényeges szempont, hogy a forrás milyen célból készült. Azokból a forrásokból, amelyek belső használatra készültek, mint például a számadáskönyvek, hitelesebb képet kaphatunk a korabeli élő névhasználatról, mint a hivatalos céllal írt oklevelekből. Ez utóbbiak készítése során ugyanis a nevek lejegyzői erősebben ragaszkodtak a hivatalos írásbeliségben évszázadok alatt kialakult normákhoz, melyek általában eltakarják szemünk elől a valós névhasználatot.

Kulcsszók: történeti családnevek, módszertan, források, formai szempontok, élő névhasználat.

² Tudomásom szerint ezt a módszertani szempontot eddig csupán egyetlen magyar nyelvű tanulmány, PÉTER KATALINNAK a kora újkori arisztokrata asszonyok neveiről szóló, a névkutatók körében talán kevésbé ismert, többféle forrást felhasználó elemzése érvényesítette (PÉTER 2010).

Hivatkozott irodalom

- AO. = *Anjoukori okmánytár*. Szerk. NAGY IMRE – TASNÁDI NAGY GYULA. MTA, Budapest, 1878–1920.
- N. FODOR JÁNOS 2010. *Személynevek rendszere a kései ómagyar korban. A Felső-Tisza-vidék személyneveinek nyelvi elemzése (1401–1526)*. Magyar Névtani Értekezések 2. ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest.
- FTSZnSz. = N. FODOR JÁNOS 2010. *A Felső-Tisza-vidék késő középkori személyneveinek szótára (1401–1526)*. Magyar Névtani Értekezések 3. ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest.
- MELICH JÁNOS 1943. Családneveinkről. *Magyar Nyelv* 39: 265–289.
- MEZŐ ANDRÁS 1970. *A Várdai-birtokok jobbágynevei a XV. század közepén*. Kisvárdai Vármúzeum, Kisvárdá.
- NÓGRÁDY ÁRPÁD 2011. *Kanizsai László számadáskönyve*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest.
- PÉTER KATALIN 2010. Az asszony neve. Arisztokrata névhasználat a 16–17. századi Magyarországon. *Történelmi Szemle* 52: 151–188.
- PT. = *Rationes Collectorum Pontificiorum in Hungaria. Pápai tized-szedők számadásai 1281–1375*. Monumenta Vaticana Hungariae. K. n., Budapest, 1887.
- SLÍZ MARIANN 2010. A történeti személynévkutatás terminológiájához. *Névtani Értesítő* 32: 157–172.
- SLÍZ MARIANN 2011a. *Anjou-kori személynévtár (1301–1342)*. Históriaantik, Budapest.
- SLÍZ MARIANN 2011b. *Személynévadás az Anjou-korban*. Históriaantik, Budapest.
- VeszprUrb. = KREDICS LÁSZLÓ – SOLYMOSSI LÁSZLÓ 1993. *A veszprémi püspökség 1524. évi urbárium*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

The applicability of formal criteria in the investigation of Hungarian historical family names

The question of when family names emerged in Hungary is a controversial topic in Hungarian name studies. One factor usually considered is the structure of personal name data (i.e. the language, order, and number of elements). In this paper, I demonstrate that it cannot be used as evidence because the structure of names depends not only on the period under investigation but also on the name-bearers' social status and on the types of the sources. For this reason, I introduce first the structures of name data in 14th-century deeds and secondly three contemporaneous sources of different types from the first third of the 16th century: conscriptions, collections of fiscal accounts and deeds on estate issues. I show that the structures of names in these 16th-century source types are dissimilar due to their different purposes: while one element of the names of the first group seems to be full-fledged family names, they can merely be considered antecedents of family names in the third group, judging only by the structure of the names.

Keywords: Hungarian historical family names, methodology, sources, formal criteria.

SLÍZ MARIANN
Eötvös Loránd Tudományegyetem